

die zij tot in 1782 uit eigen zak moesten betalen. Tenslotte heeft hij gepeild naar hun vermogen, althans van de familie Jaerens, die de meest typische herautendynastie vertegenwoordigde. Om representatief te zijn voor de groep diende mijns inziens de steekproef ruimer te zijn opgevat.

Bovenvermelde bedenkingen nemen niet weg dat het boek een lacune in de kennis van onze historische instellingen op een wetenschappelijk verantwoorde wijze aanvult. Door speciale aandacht te wijden aan de ambtsdragers sluit de studie tevens aan bij de nieuwe trend inzake institutioneel onderzoek.

H. Coppejans-Desmedt

C. Lis, H. Soly, *Te gek om los te lopen? Collocatie in de 18e eeuw* (Turnhout: Brepols, 1990, 242 + 12 blz. foto's, Bf708,-, ISBN 90 72100 27 1).

Sedert het begin van de negentiende eeuw hebben artsen de grens tussen rede en waanzin bepaald. Rond die activiteit ontstond een nieuw gebied van kennen: de psychiatrie. Haar geschiedenis is lange tijd hagiografisch beschreven. In 1961 kwam daaraan abrupt een einde. In het voetspoor van de anti-psychiatrie, die in krankzinnigheid geen ziekte maar een geschiedenis van de persoonlijke rede zag, beschreef Michel Foucault onder de titel *Folie et déraison, histoire de la folie à l'âge classique* de ontwikkeling van het discours, dat leidde tot het opsluiten van de gek. Het werd een boek dat een omvangrijke discussie opriep die nog altijd voortduurt. Ook historici namen daar aan deel. Ontevreden met studies over de gedachtenwereld achter het asyllum, eisten zij 'la vraie vérité de la vraie histoire du vrai enfermement' 1. Lis en Soly hebben getracht aan dit verlangen te voldoen. Zij onderzochten de gedwongen opsluiting van psychiatrische patiënten — door hen met de term collocatie aangeduid — in de achttiende eeuw in de steden Antwerpen, Brugge, Brussel en Gent. Zij werden getroffen door heel wat facetten van dit abominabel Goelag: de slordige opsluitingsprocedure, de intense betrokkenheid van de rechters, de snelle toename van het aantal opgesloten — van twee personen gemiddeld per jaar in Antwerpen tussen 1710 en 1729 tot bijna 16 per jaar van 1770 tot 1789 —, de uitbreiding naar de lagere sociale klassen waarvoor de stad moest betalen en vooral de motieven die tot collocaties leidden.

Alle gecollocerden waren personen wier wangedrag moest worden gecorrigeerd en derhalve in een klooster of verbeterhuis werden opgesloten om hen via vrijheidsberoving tot inkeer te brengen. Daar werden de alcoholici heen gestuurd, de moeilijk opvoedbare kinderen, de echtelieden die hun partner aanstoot gaven en van hun eergevoel beroofden, de verwanten die de familieverhoudingen verstoorden en tenslotte de burens die al te veel overlast bezorgden en ontsnapten aan de destijds geëigende vormen van conflictbeheersing binnen lokale gemeenschappen.

Op zich steekt daar niet veel in dat in moderne tijden ongewoon is, behalve misschien de grote betrokkenheid van de buurt. Nog altijd blijkt het noodzakelijk alcoholisten vanwege bijvoorbeeld een Korsakov-syndroom psychiatrisch te behandelen, zeer moeilijk opvoedbare kinderen uit huis te plaatsen en zijn echtelieden niet altijd in staat hun psychisch of psycho-gereatrisc gestoorde partner zelf voldoende verzorging te bieden. Het opmerkelijke van de achttiende-eeuwse situatie is gelegen in de motivatie voor opsluiting, de louter opvoedkundige perspectieven en de ongedifferentieerde behandeling van de diverse soorten gecollocerden. Centraal staan daarbij de respectabiliteit van de familie, waartoe de gecollocerde behoort, de handhaving van haar sociale en de financieel-economische status, de disciplinerende, resocialiserende en heropvoeding van de patiënt, waarmee — om een eufemisme te gebruiken — uitermate ongenueanceerd werd omgesprongen. Lis en Soly onderkennen hierin de gevolgen van een diepgaande sociale verandering die zich in de achttiende eeuw in de Vlaamse en Brabantse

steden had voorgedaan als gevolg van de groei van de nijverheid en de daarmee verband houdende proletarisering. Het wangedrag van velen — in toenemende mate afkomstig uit de lagere sociale klassen — zien zij als een protest tegen onderbetaling, slechte arbeidsomstandigheden en de terreur van het geld in de markteconomie. Zij zien de hen ter beschikking staande beschrijvingen van het gedrag van de voor collocatie voorgedragen als een weergave van een maatschappelijke realiteit.

Het is evenwel de vraag of dit juist is. In tegenstelling tot Roy Porter² beschikken zij niet over egodocumenten van de gek, maar slechts over de beelden die derden van zijn gedrag schetsten. Daarin schuilt in ieder geval een discursief element: zo dachten anderen erover. De verklaring van gelijkaardige verschijnselen als zich in de Oostenrijkse Nederlanden voordeden, aangetroffen in het zuiden van Frankrijk door Giordana Charuty³, spreekt mij meer aan. Voor haar gaat het bij de opsluiting om een middel om de samenleving te medicaliseren, de machtsverhoudingen binnen het gezin in stand te houden, een controletechniek om burgerlijke waardesystemen op te leggen en een verandering in cultuurpatronen door te drukken. Zij spreekt in dit verband van *aliénation mentale*.

Ook kan worden gedacht aan een meer historisch-sociologische verklaring, zoals in 1980 geopperd door Swain en Gaucher⁴. Zij zagen in de snelle toename van de opsluiting in moderne tijden het gevolg van een democratische utopie: het streven naar een egalitaire samenleving vergde de inpassing van eenieder in een uniform sociaal-economisch systeem, waarvoor de overheid graag een financieel offer over had met als gevolg een ongekend sterke mate van vervreemding.

Lis en Soly hebben een belangrijke en uitermate lezenswaardige bijdrage geleverd aan de discussie over het vraagstuk van de collocatie. Jammer genoeg hebben zij de gelegenheid niet te baat genomen wetenschaps-historische, historisch-sociologische, sociaal-historische en economisch-historische verklaringsmodellen wat meer ineen te vlechten en daarmee de verkokering bij de studie van dit vraagstuk te doorbreken. Hun bronnenmateriaal bood er mogelijkheden voor. Een deel van hun argumentatie in de hoofdstukken 6 en 7 betekende ook een opschuiven in die richting. De epiloog keert echter deels weer terug naar de proletariseringstheorie uit de eerste hoofdstukken.

J. C. G. M. Jansen

1 E. Roudinesco, in: *Penser la folie. Essais sur Michel Foucault* (Parijs: Galilei, 1992) 22.

2 R. Porter, *De zin van de waanzin. Een sociale geschiedenis* (Amsterdam, 1991; Engelse editie 1987).

3 G. Charuty, *Le couvent des fous. L'internement et ses usages en Languedoc aux XIXe et XXe siècle* (Parijs, 1985).

4 G. Swain, M. Gauchet, *La pratique de l'esprit humain. L'institution asilaire et la révolution démocratique* (Parijs, 1980).

J. Gawronski, B. Kist, O. Stokvis-van Boetzelaer, *Hollandia Compendium. A contribution to the history, archaeology, classification and lexicography of a 150 ft. Dutch East Indiaman (1740-1750)* (Amsterdam: Rijksmuseum: Amsterdam: Elsevier, 1992, 540 biz., f280,-, ISBN 0 444 89415 2).

In de nacht van 13 juli 1743 liep het VOC-schip 'Hollandia' op de uitreis op een rots bij één van de Scilly-eilanden en verging met man en muis. Het nieuwe schip, een Oostindiëvaarder van het grootste type en gebouwd volgens het nieuwe, in 1742 geïntroduceerde charter, was om onverklaarbare redenen uit de koers geraakt. Onder de slachtoffers bevond zich Hendrik Frans van Imhoff (de jongere broer van de gouverneur-generaal) en diens vrouw Mathilde Bentinck. De overblijfselen uit het wrak werden in 1971 gelokaliseerd en sindsdien is in een meer dan tien jaren lang durend onderzoek een grote hoeveelheid voorwerpen boven water gebracht, waarvan